

dansk - skånsk

**Friskytterne under Skånske Krig
Leder: Få gang i Øresundsregionen
Foredrag om Skånes herregårde v/N. P. Stilling
Foredrag i Lund v/Sten Skansjö m.m.
Travetur på Sønder Ås**

3. 2003, 1. August

DANSK-SKAANSK FORENING

stiftet i Helsingborg den 26. september 1954

Dansk-Skånsk Tidsskrift 2003:3

Udgives af Dansk-Skaansk Forening

ISSN: 1603-2306

Bladets redaktion (e-post):

redaktion@danskkskaanskforening.dk

Ansvarshavende redaktør:

Lektor, cand. mag. Stig Wørmer,
Amager Fælledvej 36, 5. tv., 2300
København S. Tlf.: 32572406

Opsætning:

Stud. mag. Mads Kierkegaard,
Skippermosen 1, 3400 Hillerød. Tlf.:
48243218/22434802

Øvrig redaktion

IT-konsulent og projektleder Britta
Kragelund, Brandsbjergvej 93, 2600
Glostrup. Tlf.: 44912168

Stud. mag. Adam Wagner, Vilhelm
Thomsens Allé 18, 1. th., 2500 Valby.
Tlf.: 36451658

Artikler og indlæg, som ønsket optaget i *Dansk-Skånsk Tidsskrift*, tilsendes redaktionen som en tekstfil i word-udgave – enten vedhæftet et e-brev eller på en diskette. Redaktionen forbeholder sig ret til ændringer.

Foreningen på internettet

<http://www.danskkskaanskforening.dk>

E-post: post@danskkskaanskforening.dk

Formand:

Advokat Jørgen Brandt, Eventyrhaven
1, 3460 Birkerød Tlf.: 45811281/
40891281

Giro, dansk: 600 3133

Giro, svensk: 8 36 36-1

Foreningens formål:

Foreningens opgave »er såvel i Skåne som i det nuværende Danmark at sprede kendskab til Skånes geografiske og historiske tilknytning til Danmark.«

Foreningens vedtægter:

Kan findes på hjemmesiden eller fås gennem formanden.

Foreningens emblem:

Foreningens emblem med hele det historiske Danmark kan fås gennem formanden.

Samarbejdende foreninger v/ formanden:

Helsingør Seniorer v/ Bendt Gudmander. Tlf.: 48480973

Historisk Forening for Espergærde og omegn v/ Holger Dahl. Tlf. 49131716

Helsingør Folkeuniversitet v/ Per Himmelstrup. Tlf.: 49133614

Abbonement:

Abbonement og medlemskab af foreningen for året 2003 opnås ved indbetaling af 150 kr. på vor danske eller svenske girokonto. Ønsker man alene at holde tidsskriftet, bedes dette anført. Enkelte numre kan købes hos formanden for kr. 25 + porto.

Kommende begivenheder:

Søndag den 10/8: Bustur til Bjergehølvøen og Baasted. Se *Dansk-Skånsk Tidsskrift* nr. 2 2003 s. 9-10.

Torsdag den 28/8: Foredragsaften på Søllerød Museum om Skånes herregårde ved inspektør Niels Peter Stilling. Se s. 14.

Søndag den 28/9: Travetur på Sønderås. Se s. 15.

Søndag den 19/10: Tur til Lunds historiske Museum m.m. Se s. 15.

Indholdsfortegnelse:

Få gang i Øresundsregionen	3
Øresund Event ør af successen!	3
»Danmarks besiddelser i Sverige«	5
Friskytterne under Skånske Krig	6
Fire runesten og et slag ved Uppsala	10
Danske borge i Skåne	12
Forsvenskningens grundlag	12
Middelalderens nationalbevidsthed	13
Foredrag om Skånes herregårde	14
Travetur på Sønderås	15
Tur til Lunds hist. Museum m.m.	15

Forsiden:

Gennerup kirke, den eneste gennemførte renæssancekirke i Danmark opført 1590-93 af rigsråd Hak Ulfstand, der var herre til det nærliggende Hekkebjerget og havde tjent sit fædreland trofast under Syvårskrigen. (Foto: Adam Wagner).

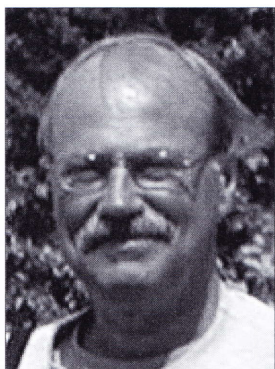
Bagsiden:

Indenfor i kirken, hvor vores medlemmer på turen den 6. juli betragtede de danske gravsten i gulvet. (Foto: Mads Kierkegaard).

Udgivelsesdage:

Tidsskriftet kommer fire gange årligt: 1/2, 1/5, 1/8 og 1/11. Udebliver bladet mere end 14 dage, bedes man henvende sig til foreningens formand.

Få gang i Øresundsregionen

STIG WØRMÆR

Ansvarshavende redaktør

Øresundsrådet og andre gode kræfter må sparke til de nationale parlamenter, til politikerne og de regeringsansvarlige for at få nedsat en kommission, som systematisk gennemgår og justerer dansk og svensk lovgivning, således at Øresundsregionsprojektet kan bringes på skinner.

Det er i dag tre år siden Øresundsbroen blev åbnet. Dengang var politikernes visioner store, og alle glædede sig: fra de kulturhistorisk interesserede til erhvervsfolk og forskermiljø. Noget er der dog i gang i Øresundsregionen, men de politisk ansvarlige mangler en klar målsætning samt mod og beslutningsvilje.

Da olien strømmede ud af det kinesiske tankskib i Bornholmsgattet og skyllede ind på de sydøstskånske strande, var der et gennemgående træk i de danske elektroniske nyhedsmediers reportager. Fra DR og TV 2 hed det: Sydsverige, sydsvenske strande, sydsvenskerne osv. Kun i et enkelt pip blev navnet Skåne nævnt.

Og forklaringen er enkel: Denne landsdel er næsten ukendt som betegnelse for en del af vort naboland. Alt det på den anden side af Sundet er Sverige. Hertil kan der i statsretslig henseende ikke indvendes noget, men fraværet af betegnelsen Skåne for den del af det sydlige Sverige (som ifølge mit Politiken Verdensatlas starter ved 60. breddegrad nord for Stockholm!), hvor forureningen indtraf, fortæller historien om manglen på nærvær i de nære relationer. Tilsyneladende blot et sprogligt forhold, men ikke desto mindre udtryk for en bevidsthedsmæssig realitet: Der er Danmark, og der er alt det andet der-

ovre østpå, nemlig Sverige minus Bornholm, som Vorherre jo var så god at skænke Danmark som ferieø.

Øresundsregionens virkelighed har flere niveauer, nemlig det geografiske omfang, den økonomiske rækkevidde og den lovgivningsmæssigt-administrative ramme for regionens udvikling.

Mens Skåne taler med en stemme, nu hvor Malmøhus Len og Christianstads Len er slået sammen til Region Skåne, er den danske side stadig delt i Københavns Amt, Roskilde Amt og Frederiksborg Amt. Det er en alvorlig hindring for gennemførelsen af projekter tværs over Øresund. Hertil kommer den manglende afgrænsning. Hvor starter regionen? Hører hele Sjælland med og hvad med de øvrige gamle, danske landskaber Halland og Blekinge, der ligesom Småland også har objektiv interesse i regionen? Øresundsregionen går vel ikke til Nordkalotten?

På det privatøkonomiske område er problemerne fortsat uløste. Det kan ikke nægtes, at de alt for høje priser på persontransport og især biltrafikken over Øresundsbroen er en alvorlig hindring for samarbejdet og for folks personlige oplevelse af regionens relevans.

Mens man på færgelinierne Helsingør-Helsingborg opererer med endags- og weekendbilletter, der dog nedbringer prisen noget, så har Øresundsbrokonsortiet ikke opfundet endagsbilletten for per-

Øresund Event en stor succes, men nogle er blevet øre af succesen!

Hvad enten det skyldes den gratis billet eller en reel interesse for sammen med andre at drage over Sundet blev det en stor succes, da man 1. og 2. februar i år kunne besøge Helsingborg fra Helsingør og omvendt. I alt 81.000 mennesker krydsede Øresund på disse to dage.

Der er planer om en ny »event« til næste år, hvor hele

Frederiksborg amt og området Nordvästra Skåne skal inddrages. Det ville være en rigtig god ide, at få knyttet flere bånd hen over 1658-grænsen. Imidlertid har nogle fået storhedsvanvid. De vil koble Øresund Event sammen med »Midvinterljus«-festen i Sverige, så det hele lugter lidt af svensk reklame.

Lad det være sagt som det er: Inden samarbejdet over Sundet bliver en væne – og det er det som bekendt langt

fra – er der nogle, som føler trang til at koble en særlig svensk vinterfest på arrangementet. Skulle man så ikke også prøve at ramme den danske Fastelavn, eller hvad?

– Det er pjat, at Helsingør-Helsingborg/Frederiksborg amt-Nordvästra Skåne-arrangementet skal kobles til en anden begivenhed, som intet har med regionssamarbejdet at gøre. Lad os nøjes med at gentage succesen.

sonbiler m.v. I store annoncer udbasunerer selskabet fordelene ved 10-turs kort og lignende, men skal man på indkøbstur i Malmø eller på week-endferie i Skåne, koster det alt for meget i dag. Fortvivlet prøver man med kunstigt morsomme tegninger at gøre danskerne interesserede i en »svensk« natur med masser af myg og granskov og andet pjat, som der ikke er megen genkendelse ved. De professionelle reklamefolk har ikke i en eneste af de hidtidige annoncer formået at appellere til nogle af Skånes særlige kendetegn, som trods alt er det relevante her.

Det er ærgerligt, at Øresundsregionens »logiske geografi« udnyttes så dårligt, for på alle områder opfylder regionen EUs definitioner på en regionalisme, som burde kunne lykkes. Alle grundbetingelser er opfyldt. Regionen har et stærkt og konkurrence-dygtigt erhvervsliv præget af effektivitet, arbejdsdisciplin og gode uddannelsesforhold.

Nogle initiativer er i gang her. Blandt andet har gruppen bag »Sproget forbinder/Språket förbinder« haft en konference for sjællandske og skånske gymnasielærere, som foreløbig er mundet ud i et katalog om historie, kultur og musik, hvor den fælles baggrund træder tydeligt frem. Man må også nævne de udbyggede offentlige institutioner, universiteter mv. samt det folkeligt funderede kulturliv som en force for de potentielle og reelle samarbejdsmuligheder.

Kommunikationsstrukturen for både mennesker og vareudveksling understøtter her projekt Øresund med lufthavne, jernbaner og omladepladser. IT-strukturen er ligeledes veludbygget, og både det sociale miljø, den fysiske planlægning og boligområdernes standard (inklusive udbygningen af Ørestaden på Sjællands-siden) er af høj klasse. Det europæiske fastland ligger ikke langt borte med Storberlin og Hamburg som Øre-

Studentereksamen fejres i Simmershavn. Er disse unge indstillet på et regionalt samarbejde over Øresund? Projektets succes afhænger af dem. Foto: Stig Wormer.

sundsregionens nærmeste konkurrenter i kampen om de naturlige markeder i den sydlige Østersø og Baltikum.

På minussiden står den manglende harmonisering mellem dansk og svensk lovgivning, hvor småstats-tankegangen på begge sider forhindrer det naturlige samkvem. Det mest berygtede område er personbeskatningen. Forgæves forsøger danske og svenske myndigheder at opfinde cirkulens kvadratur: den tilstand, hvor alt er hundrede procent »retfærdigt« for borgere, der bor på den ene side og arbejder på den anden. Hvis man aner en fordel for en dansk eller svensk statsborger, der har flyttet telt-pælene, bliver det straks forhindret. Hvad ville der egentlig ske ved, at en tilflytter fra den anden side, der har bevaret sin arbejdsplads i hjemlandet, opnåede f.eks. en begrænset, samlet skattefordel på nogle procent, når der stadig skal tages højde for ulemper og problemer på andre områder?

Ifølge konsulentfirmaet Copenhagen Economics svækkes den økonomiske vækst med op mod 14 milliarder kroner årligt i Øresundsregionen på grund af den alt for langsomme integration. Virksomhederne samarbejder i faldende omfang med hinanden,

selv om flere pendler nu.

Årsagen ligger igen snublende nær, nemlig de mange forskelle lovgivningerne imellem. Og det er ikke befordrende for udenlandske firmaer, som troede, at nye investeringer i et potentielt vækstcenter ville give et naturligt afkast i takt med omsætningen af varer og tjenesteydelser.

Det enorme administrative besvær, det koster for både firmaer og medarbejdere, gør naturligvis, at integrationen langsomt sættes i stå. Det mest frustrerende er imidlertid, at mens de regionale hovedstæder København og Malmø synes indstillet på at »tænke stort«, så tænker de statslige myndigheder »småt«. De har ikke indset, at Øresundsregionen ikke er en statisk størrelse, hvor udviklingen bare kan komme på et eller andet tidspunkt, men at de markedsmæssige vilkår er forudsætningen. Hvis ikke Øresund er attraktivt nok, søger investorerne andre steder hen. Her spiller tidsfaktoren ind, hvilket man tilsyneladende ikke har opdaget i de to landes parlamenter.

Tre år efter Broen må Øresunds-rådet og andre gode kræfter sparke til de nationale parlamenter, til politikerne og de regeringsansvarlige for at få

nedsat en kommission, som systematisk gennemgår og justerer dansk og svensk lovgivning, således at Øresundsregionsprojektet kan bringes på skinner. Gerne sammen med Region Skåne og de sjællandske amtskommuner med Øresundstilknytning (der efter en amtskommunal reform forhåbentlig kun er en).

Skal man opsummere situationen i dag, er det banalt sagt – og det er virkelig sørgeligt i forhold til potentialet – den politiske vilje, som mangler.

Professor Christian Wichmann Matthiesen har beskæftiget sig med Øresundsregionen i mange år. Han har opstillet en række udviklingsfaktorer, som tilsammen peger på et uhyre stærkt potentiale:

Internationalisering.

Det indre marked i EU.

EUs udvidelse og den europæiske byudviklingspolitik.

Østeuropas dynamik.

Dynamoen i området: Kreativitet, human kapital og viden

Kommunikation: Udbygningen af informationsteknologien.

Den ny infrastruktur: Netværk, internationale lufthavne (Kastrup og Sturup) samt opfyldelsen af »missing links« (dvs. endnu ikke udviklede områder).

Sagt på en anden måde: Ifølge professoren indtager København en 36. plads i Europa med hensyn til antallet af indbyggere. Med »Ørestaden« bliver det til en 27. plads. På lufttrafikkens område er Kastrup-Sturup allerede på en 9. plads. Den vil blive bevaret med Ørestaden. Hvad angår »økonomisk styrke« er København på en 18. plads i Europa. Med Ørestaden vil København/Ørestaden avancere til en 11. plads.

Allermest tydelig er fremgangen på

det område, som kaldes »kreativitet«. Her er København i dag på en 19. plads, mens Ørestaden vil tildele København-Malmø-området m.v. en fornem 5. plads. Således ser modellerne ud. Nu venter vi bare på virkeliggørelsen. Dagdrømme eller virkelighed, d'herrer (og damer) politikere. Det er valget, for det er for sent.

Men vi kan håbe på, at forhenværende statsminister Poul Schlüters ret kontante kritik af bl.a. de dansk-svenske bureaukratier kan føre til hurtigere resultater. Som direkte udpeget af Nordisk Ministerråd til at sætte fokus på integrationsforvridninger, viser denne handling, at man omsider har erkendt problemets omfang. Og når problemer er identificerede, er løsningen normalt i sigte. Det gælder vel også for Øresundsregionen?

*Med venlig hilsen
redaktøren*

»Danmarks besiddelser i Sverige«

Ertholmene er det nuværende Danmarks østligste punkt. På Christiansø blev der i 1684 etableret et flådestøttepunkt for at kunne kontrollere Sveriges bevægelser i Østersøen. Fire år forinden havde svenskerne nemlig anlagt Karlskrona i den blekingske skærgård. En historie går her på, at bonden Vittus Andersen havde nægtet at sælge den klippeø, som flådehavnen i første omgang skulle anlægges ved, men da det var Karl XI han var oppe imod, måtte han til sidst føje sig.

Christiansø er et dejligt sted, og med lidt viden om de historiske sammenhænge kan man føle en smule af danmarkshistoriens vingesus på de yderste skær. Christiansø-overfarten har en brochure med sejlplan over de to beboede klippeøer Christiansø og Frederikso. Den indledes med en velkomst af Ertholmenes administrator Jan Kidholm, som også har en tysk og en engelsk-

sproget version.

Der er dog en besynderlig passage i teksten. Der står nemlig: »Ved freden i Roskilde 1658 havde Danmark mistet alle sine besiddelser i Sverige«. På tysk hedder det tilsvarende, mens det ikke er omtalt i den mindste, engelske version. Ak, ja: Danmarks besiddelser – i Sverige! Det er naturligvis Skåne, Halland og Blekinge, der er tale om, men for administratoren er der tale om område *i Sverige*, som Danmark har mistet.

På en af hjemmesiderne om Christiansø på internettet står der ganske korrekt beskrevet: »Det begyndte for 300 år siden. Danmark havde i 1658 mistet hele Østdanmark til Sverige. Den nye grænselinie mellem de to lande var Øresund. Da svenskerne samtidig besad et stykke af Pommern, var der sket en for Danmark væsentlig magtfor skydning i østersøområdet. Der opstod behov for efterretninger om de svenske bevægelser mellem deres besiddelser, og her var det, at

Bornholm kom ind i billedet.«

Men denne tekst er også forfattet af forvalter Gert Vestergård Pedersen, der helt klart demonstrerer sikker viden om historien. Vi kender ikke den nuværende administrator, men hvis han er af en ældre årgang, må han kræve sine skolepenge tilbage.

Er han yngre er han derimod pure undskyldt, for i dagens folkeskole lærer man ikke megen danmarkshistorie og stort set ikke noget om det tabte Østdanmark eller om Skånelandenes svære overgang til Sverige. (Spørg en dansk skoleelev, hvordan det kan være at Bornholm er dansk, når det ligger så langt væk fra det øvrige Danmark?!)

Dansk-Skånsk Tidsskrift vil derimod gøre indsigelse på rette sted og prøve at udvirke, at dette statsautoriserede vrøvl (pjesen er forsynet med kongekrone. Ertholmene hører direkte under staten og man betaler ikke kommuneskat) bliver rettet til 2004-udgaven!

Friskytterne under Skånske Krig

Af Torben Hvidegaard

Under Skånske Krig (1676-79) fik Christian 5's hær militær støtte af en folkelig skånsk bevægelse, vekslende betegnet som bondeopbud, friskytter eller snaphaner. Det var en form for krigsførelse, der var kendt fra tidligere dansk-svenske krige, men som nåede sin kulmination under Skånske Krig. Men hvordan var denne bevægelses sammensætning og virke?

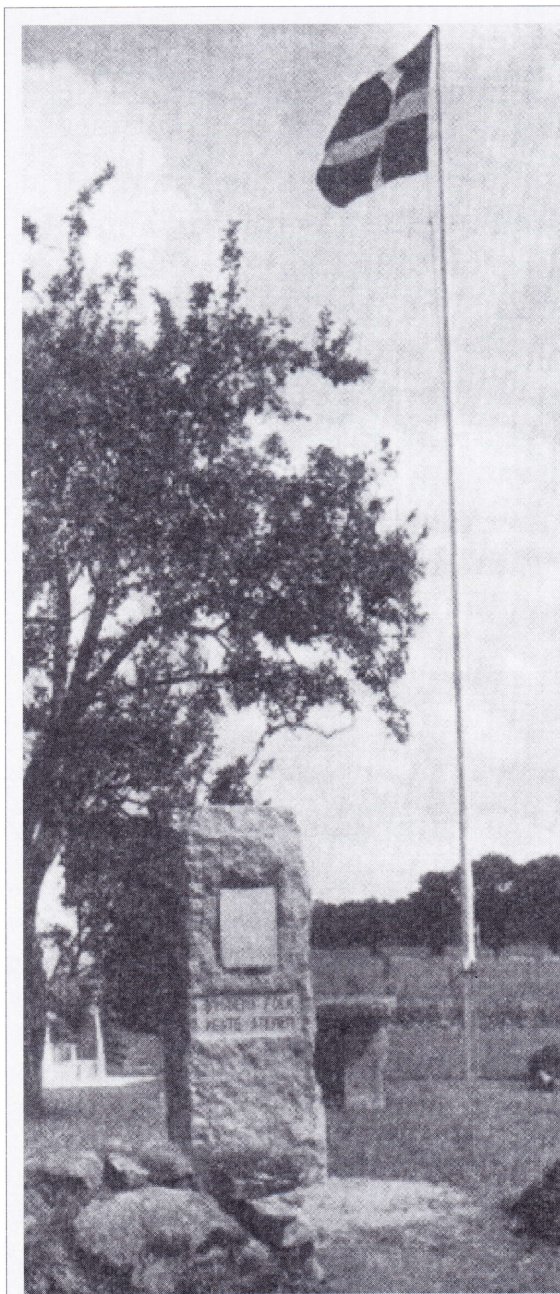
Kilderne

Et udvalg af kilder til denne bevægelses historie er udgivet af bl.a. *Pebr Johnsson*, *Vigo Edvardsson*, *Per Sörensson*, *Knud Fabricius* og *Uno Røndahl*. Det drejer sig om domsbøger, myndighedsbreve, klagebreve, bønkrifter, kongelige proklamationer, mønstringsruller osv.

En hovedkilde er den første beretning om krigen skrevet af *Sthen Jacobsen* (1642-96). Han var skåning, præst i Kågerød, og skrev en præcis og detaljeret beskrivelse af hele krigen ikke blot i Skåne, men også i Norge og Nordtyskland. Han var dansksindet, stod på voldene under stormen på København 1659, og under Skånske Krig hjalp han den danske hær med informationer. Hans bog er dog holdt i en neutral tone, med hans egne ord »u-passioneret«. Bogen er skrevet på dansk, og det er grunden til at den først blev udgivet i 1897, idet der til midten af 1800-tallet var forbud mod danske bøger i Skåne. En samtidig rapport om snaphanerne er skrevet af »snaphanejægeren« *Sven Erlandsson* (død 1713).

Litteraturen

Den nyere litteratur begynder med *Pebr Johnsson* (1910), der rehabiliterer snaphanerne, og docenten i Lund *Per Sörensson* (1916), der omtaler dem positivt som friskytter. Denne rehabiliterende linie fortsætter hos

Mindestenen for friskytttekaptajn Simon Andersen ved Snaphanegården i Tolsager før afsløringen 2. august 1953. Under Skånske Krig blev han og Jens Jensen fra Stoby i en kongelig dansk fuldmagt udnævnt til friskyttebefalingsmænd med følgende ord:

»Eftersom imod forhåbning foremenes, at nogle indvånere udi Skåne sig skal understå deres naboer og beredsmænd, som sig os tro bevist baver og endnu beviser, hos de svenske at angive og dem derfor stor skade og fortrad at påføre, da giver vi nærværende Jens Jensen i Stobeby udi Landskrona len boende og Simon Andersen af Vester Vram udi i Christianstads len hermed fuldmagt og befaling, at de med deres medfølger og tro danske undersætters hjælp skulle og må forfølge alle svenske indfødte eller betjente og svenske gesindte undersætter i Skåne, som deres næste og os tro værende bønder og indbyggere søger i så måde at forråde og at fordærve, hvilke de have at nedlægge og med dem som fjendens tilhængere at forfare. – Givet København d. 20 febr. 1677.«

Efter Anders Hedvall: »Tullsgara Simon alias Simon Snapphane. En skånsk frihetskämpe«. Dansk-Skånsk Forening 1966.

Anders Hedvall (1962), *Carl-Gustaf Liljenberg* (1975), *K. Arne Blom & Jan Moen* (1987) og *Uno Røndahl* (1996). Fra dansk side er speciallitteraturen overraskende sparsom. Der er selvfølgelig skrevet en del om »gøngehøvdingen« *Svend Povlsen*, der virkede på Sjælland 1657-60, men han spiller ikke nogen særlig rolle i Skånske Krig. En bog af *H. C. Hansgaard* (1956) er den eneste generelle beretning om friskytterne. Bøgerne om

Skånske Krig af *N. P. Jensen* (1900) og *Knud Fabricius* (1952) går ikke specielt på friskytterne.

Bondeopbud, friskytter, snaphaner eller gønger?

I den nyere forskning søger man, som formuleret af *Göran Rystad* (1957), ofte at skelne mellem bondeopbuddet, de organiserede friskyttekorps og snaphanegrupperne i snævrere betydning. Han betoner at grænserne

ikke er skarpe, men at der bl.a. er forskelle på rekrutteringen. Man kan tilføje, at de også adskiller sig med hensyn til autorisationen og dermed muligheden for styring fra dansk side.

Bondeopbud på kongeligt bud betød: »alle mand af hus«. Formen er ældgammel, men spillede endnu en rolle i begyndelsen af Skånske Krig.

Friskytter var kompagnier af frivillige, der havde sine egne befalingsmænd, men som opererede mod svenskerne under fuldmagt fra den danske konge og ofte i samvirke med den danske hær.

Snaphaner var uautoriserede grupper af bl.a. skovfolk, der opererede på egen hånd mod svenskerne.

I samtiden var sondringen ikke altid så skarp. Svenskerne nægtede at skelne mellem bondeopbud, friskytter og snaphaner. Alle skåninger eller blekingboere der bar våben mod Sverige blev betegnet som »menedere, troløse undersætter og åbenbare fjender« eller mere enkelt som »snaphaner«.

Fra dansk side brugte man, ud over i begyndelsen »bondeopbud«, næsten kun »friskytter«. Betegnelsen »snaphaner« forekommer dog i begyndelsen af krigen på lige fod med »friskytter«, men efterhånden i nedsættende betydning. Den danske hærledelse beordrede i juni 1677, at ingen snaphaner må opholde sig i visse herreder, da de gør stor skade med plyndringer og overgreb – og i sommeren 1678, at alle »som ville gælde for friskytter« skulle møde en bestemt dag i Landskrone.

Gønger var i samtiden en rent geografisk betegnelse, som man ikke brugte på folk fra andre egne. Da danskerne i januar 1677 måtte opgive Christianopol i Blekinge mod fri afmarch, udtog svenskerne således blandt de danske til øjeblikkelig hertrettelse 70 »Blegindsfarere og Gønger«. (De 60 fik deres lemmer og kroppe knust ved kolleslag, 10 blev »spetsat«). Nutidens populære brug af

ordet »gønger« stammer fra romanerne af *Carit Etlar* og svenskeren *C. Aug. Cederborg*.

Hvilke erhverv havde de?

Bondeopbuddet bestod især af fastboende bønder og landhåndværkere. Det samme gælder friskytterne, der dog også havde tilskud fra skåninger, der var rømmet fra den svenske hær. Rømningsmænd fandtes også blandt snaphanerne, der nok især bestod af skovbygdens løse folk, men næppe havde mange fastboende bønder.

Liljenberg har særligt undersøgt Osby-Loshult sogne i Øster Gønge og påviser, at deltagerne i friskytterkompagnierne fra disse sogne alle er fastboende folk, der kendes fra kirkebøgerne og skattelisterne. Det støttes af mønstringsrullernes betegnelser på førkrigshverv, hvor der optræder hverv som skytte, ladefoged, skrædder, fisker, skomager, muremester, skriver, dragon, korporal og fenrik samt en lensmand.

Man kan også se på hvad friskytterne valgte at beskæftige sig med efter krigen. I februar 1680 spurgte man fra dansk side 403 friskytter, der befandt sig vest for Sundet, om deres ønsker om fremtidig beskæftigelse. 46 ville gøre militær tjeneste til hest, ikke én ville være infanterist (trods dansk opfordring), 301 ville være på landet som bønder eller handlende og 56 ville være håndværkere på landet. 4 andre (ikke blandt de 403) havde før krigen studeret i København eller Lund. Friskytterne havde altså overvejende deres rod og præferencer i fredelige landlige erhverv.

Hvordan var de organiseret?

Friskytterne var ofte organiseret efter herred og bar så herredets navn. De fik fuldmagt af Christian 5 og kæmpede undertiden sammen med den danske hær, men i det sidste krigsår oftere alene. Kompagnierne blev dannet efter generel dansk opfordring,

men de konkrete initiativer blev altid taget lokalt. Et kompagni blev typisk ledet af en kaptajn sekunderet af en løjtnant, en kornet, en vagtmester og et par korporaler, alle udpeget af kompagniet selv, der også delvis sørgede for sine forsyninger. Man kunne dog få penge og forsyninger fra den danske hær og fik det altid om vinteren.

Friskytterne virkede som dragoner, d.v.s. de var til hest, men kæmpede til fods. Forsøg på at gøre dem til regulære hærenheder strandede på friskytternes modstand. I december 1678 fik friskytterne i Helsingborg len således ordre til at møde ved Kvidinge bro. De mødte 500 mand, men svarede at de nok ville være kongen af Danmark huld og tro, men da de selv havde stået for deres udrustning og aflønning kunne de ikke tage imod estandarter og ville heller ikke have andre officerer end deres egne.

Hvor mange var de?

Der er bevaret mønstringsruller for 17 friskyttekompanier med i alt 949 medlemmer. Hertil skal lægges yderligere 8 kompagnier med ca. 440 medlemmer, hvor vi kender operationsområdet. Endelig har vi navne m.v. på ca. 30 friskytteanførere, der ikke kan knyttes til et bestemt kompagni. Hvis vi anslår, at de hver har 4-5 mand under sig, får vi et tal på 15-1600 egentlige friskytter.

Liljenberg opererer med 31 friskytterkompanier med en samlet styrke på »mindst 1200 mand« og ender med et tal på i alt 2500 »hjemmeværnsmænd«. Det opgør han til 5% af den mandlige befolkning på 50.000 mellem 16 og 60 år i Skåne, Halland og Blekinge (samlet befolkning: 250.000). Han konkluderer, at »friskyttekorpsene i virkeligheden var en almen rejsning mod den svenske kongeimperialismes okkupation af Østdanmark«.

5% er udtryk for en betydelig tilslutning. Til sammenligning kul-

minerede den danske modstandsbevægelse i maj 1945 med 3,4% (46.000 mand, heri endda mange ikke-våbenbærende, men excl. Brigaden fra Sverige).

I hvilke egne var de særligt talrige?

Osby-Loshult sogne stillede 1/3 af Øster Gønge herreds kompagni, fastslår *Liljenberg*. Friskytterne udgjorde i Osby 9,6% af den våbenføre mandlige befolkning og i Loshult 4,5%. Så her kan man tale om en folkerejsning, især når man også inkluderer bondeopbuddet, hvorved *Liljenberg* kommer til, at 49,6% af den våbenføre mandlige befolkning i Osby kæmpede mod svenskerne i 1670'erne.

En nærmere undersøgelse ville formentlig give lignende tal for to sogne i Blekinge. Det drejer sig om Sturkø sogn, der stillede sit eget kompagni, og Gernsö (Jämshög) sogn, der sendte folk til to kompagnier. Gernsö blev af svenskerne betegnet som et af de værste snaphanesogne. Det kæmpede i øvrigt under en ren dannebrogsfane, hvor den regulære danske hær nøjedes med et lille dannebrog i hjørnet af fanen.

Rekrutteringen var nok særlig stærk i de nordskånske og blekingske egne, men en oversigt over friskyttekompaniernes operationsområder viser, at aktiviteterne var spredt over hele Skåne.

Hvor stor var deres militære rolle?

Sörensson skriver, at friskytterne udgjorde et meget betydeligt tilskud til den danske hær militære kraft, en hær der ved invasionen i 1676 talte 14.000 mand. Det typiske billede er, at kompagnierne var aktive i sommerhalvåret, men at de efter løvfald gik i vinterkvarter i de danske fæstninger (Landskrone, Helsingborg og Christiansstad) eller blev overført til Sjælland.

Ryttere i strid. Samtidig tegning i J. F. Lemkes skitsebog.

Et par aktioner skal nævnes. Hønerum skanse blev i august 1678 erobret i et samarbejde mellem Vester og Øster Gønge herreds kompagnier. De kapitulerende svenskere blev som fanger eskorteret i sikkerhed til Christiansstad. Kapitulationsdokumentet er bevaret og demonstrerer, at friskytterne, også når de optrådte alene, kunne opføre sig på en professionel militær måde.

I samme måned fandt »Båstadmassakren« sted. På torvet i Bådsted blev 140 svenske ryttere overrasket af 60 ryttere fra den danske hær, der var ledt på vej af 16 friskytter fra Bjerger og Sønder Åsbo herreds kompagni. 51 svenskere blev hugget ned og 26 taget til fange. Friskytterne mistede 4 mand, mens ingen danske ryttere gik tabt.

Ud over kamphandlinger bestod friskytterens indsats i indfangning af svenske militærfolk og danske desertører, der blev afleveret mod dusør, angreb på svenske transportere, afbrænding af broer, opsporing af breve, rapportering til den danske hær samt inddrivning af proviant til hæren og friskytterne selv.

Tabene

Hvor store var den svenske hær tab som følge af friskytterne? Det findes

ikke nærmere opgjort, men *Sörensson* mener, at der var tale om en ganske anseelig åreladning. Friskytterne oplyste selv, at de fx i løbet af oktober 1677 skulle have dræbt 600 svenskere, ligesom de efter slagene ved Lund og Landskrone ihjelslog syge og sårede svenske soldater.

Friskytterens egne tab må have været betydelige, selv om en samlet opgørelse savnes. Fx afmønstrede det blekingske kompagni i marts 1680 med 28 mand med den oplysning, at 34 mand er aflivet af fjenden og ligger nu på stejle og hjul. Af de 17 bevarede mønstringsruller fremgår, at tre friskytttekaptajner er blevet henrettet og to faldet i kamp.

Hvad var svenskernes modtræk?

For at få has på friskytterne prøvede svenskerne alt – lige fra pacificering og trusler til bestialske henrettelser. Under krigen udstedte Carl 11 i alt fire pardonplakater, hvor friskytterne blev tilbudt pardon. Effekten var ringe, og det samme gjaldt forsøget i marts 1677, hvor folk i Blekinge og Nordskåne kollektivt måtte underskrive en troskabsed.

Svenskerne oprettede to snaphanedomstole for Skåne og Blekinge og udnævnte særlige snaphanejægere, hvor især *Sven Erlandsson* opnåede en

vis succes. Han kæmpede ifølge sin beretning 18 gange med snaphaner og synes at have gjort det af med 100-125 af dem. Ørkened sogn i Øster Gønge viste sig særlig venlig over for friskytterne, hvilket førte til Carl 11's ordre om, at »nedhugge alle mænd som kan bære gevær, kun skåne kvinder og børn, og afbrænde gårdene og bostederne«. Sognet blev afbrændt april 1678, men næsten alle beboerne var flygtet.

Tilfangetagne friskytter blev henrettet bestials. *Jacobsen* skriver, at »først pinte de dem grusomt, brændte dem under fødderne med gloende jern og indsatte siden en spids ved deres ende og ud ved deres næse ---«.

I februar 1679 blev 18 friskytter »spetsat« ved Åhus, den yngste var 13 år. Deres chef *Hans Severin* var rømmet fra den svenske hær og skulle derfor stilles for en særlig ransagningsdomstol. Denne dømte ham til at skulle »spetsas levende, ikke indvordes men mellem ryg og hud igennem nakken, siden sættes på pælen, fødderne naglede og hænderne bagbundne under en ny galge, med reb om halsen, ikke tildraget. Hans navn på galgen«. Denne domstekst viser, at »spetsning« var autoriseret og ikke blot en rå landsknægtpraksis.

Henrettelserne fik ingen afskrækkelseeffekt, men udløste blot lignende fremgangsmåder. I maj 1678 fangede friskytterne en svensk kvartermester og en rytter. Kvartermesteren blev »først stegt over ilden, til han var blevet sort og brun, derpå radbrækket og lagt levende på et hjuk«. Rytteren fik hånden hugget af og blev så sluppet fri med besked om at fortælle den svenske konge, hvem der havde haft fat i ham.

Hvorfor blev folk friskytter?

Ingen af friskytterne har efterladt erindringer, hvor de kunne fortælle om deres motiver. De svenske domstole spurgte heller ikke om friskytter-

nes motiver, kun om hvad de havde været med i. Forklaringen på opslutningen om friskytterne må derfor søges i de generelle stemninger, der rådede i den skånske befolkning.

Økonomisk krise var et resultat af faldende landbrugspriser, stagnerende handel og afbrydelsen af forbindelsen over Sundet. En mand, der efter slaget ved Lund havde sluttet sig til *Hermansens* friskyttekompani sagde i foråret 1677, at de skånske bønder ikke længere vil pløje, men når den danske hær kommer (29. juni), vil de tage geværet og følge med. Han mente, at det store økonomiske tryk var en vigtig grund til at så mange bønder sluttede sig til friskytterne.

Svensk pålagte byrder på bønderne inkluderede underhold af ryttere, udskrivning af sønner til oversøisk krigstjeneste (hvorfra meget få vendte tilbage), omfattende pligtkørsel, levering af artilleriheste, strandvagt og værst den fra foråret 1676 påtvungne indkvartering af soldater. Alt dette skabte en voldsom animositet mod styret.

Dansk nationalfølelse kommer klart til udtryk allerede hos Saxo og har siden været formuleret i forskellig sprogdragt (hvilket ikke udelukker, at følelsen fundamentalt kan være den samme). Under Skånske Krig kommer med *Sörenssons* ord »talen om det svenske åg og om kærligheden til det gamle fædreland for ofte frem og klinger for ægte til blot at være en frase«. Selve den bevidste forsvensking af Skåne viser den betydning svenskerne tillagde sprog og skik og dermed på sigt sindelag.

Nationale ytringer kommer frem i flere breve til Christian 5, fx november 1679 fra friskytten *Aage Harlof*, der taler om »troskab mod vores arvekonige og herre samt vores kære fædreland« eller Osby-Loshults brev af oktober 1676, der underskrives »Eders kgl. Majestæts undersætter«. Carl 11's hofpræst *Spegel* skriver da også i sin

dagbog i sommeren 1676 om »landets utro beboere«, der »anså sig for forløste«.

Udtrykkene går ikke blot på konge og fædreland, men også på sindelag. Lunds Universitet skriver således i februar 1677 om studenterne, at »de dansk sindede utvivlsomt har fulgt sine hjerter anvisning og sluttet sig til den danske hær«.

Afslutningen

Da krigen var slut, var det også slut med friskytterne. Men domstolene var fortsat i gang med sager og henrettelser mange år endnu. Det sluttede først i april 1700, hvor *Niels Tuasen* blev henrettet for drabet på en svensk rytter i 1677.

Litteratur

- BLOM, K. ARNE. og MOEN, JAN: *Snapphaneboken*. Trelleborg 1987.
- EDVARDSSON, VIGO: *Snapphanekriget 1675-1679* I-III. Broby 1970-77.
- ERLANDSSON, SVEND: *Pro Memoria om Snapphanarna*. København 1964.
- FABRICIUS, KNUD: *Skaanes Overgang*, III. København 1952.
- HANSGAARD, H. C.: *Af Gongernes (Snapphanernes) og Gongehovdingernes Saga*. Ringkøbing 1956.
- HEDWALL, ANDERS: *Skånske Friskyttechefer 1676-79*. København 1962.
- JACOBSEN, STHEN: *Den nordiske Krigs Krønike*. København 1972.
- JENSEN, N. P.: *Den skånske Krig 1675-1679*. København 1900.
- JOHANSSON, PEHR: *Snapphanefejden*. Örebro 1910.
- LILJENBERG, CARL-GUSTAF: *Skånelands riksdanska och östdanska tidevarv*. København 1975.
- RYSTAD, GÖRAN: *Johan Gyllenstierna*. Stockholm 1957.
- RÖNDAHL, UNO: *Skåneland ur det fördolda*. Karlshamn 1996.
- SÖRENSSON, PER: *Friskyttarna (Snapphanarna) under Skånska Kriget (1676-79)*. Lund 1916.

Fire skånske runesten og et slag ved Uppsala

Af Adam Wagner

I Hellested kirke i Torne herred i Skåne er tre runesten fra vikingetiden indmurede. Der har de sikkert siddet, siden kirken blev opført i middelalderen. At runesten sådan indmuredes i kirkerne, er ikke et særsyn, og der kan tænkes forskellige grunde hertil. Dels kunne alle store forhåndenværende sten gøre nytte ved opførelsen af en kirke, og dels kunne en senere efterslægt måske ønske forfædrenes dødeminder bragt med over i det ny gudshus. Et særsyn er det dog, at hele tre runesten er indmurede; de tre stens indskrifter beretter endog på forskellig vis om samme begivenhed: Et slag ved Uppsala, hvor bl.a. en hirdfører ved navn Toke Gormssøn faldt. De tre sten er første gang nævnt i 1668.

Den første sten, der sidder i kirkens sydøstlige hjørne, er oprindelig rejst af en af Tokes hirdmænd. Indskriften ender i en strofe i den oldnordiske versform *fornyrðislag* og er altså et af de tidligste bevarede danske digte. Nedenfor følger indskriftens tekst; først en translitteration af runeindskriften til latinske bogstaver, dernæst en gengivelse på olddansk og endelig en oversættelse til nudansk (stenen har tre sider gengivet som henholdsvis A, B og C):

(A) : askil : sati : stin : þansi : ift[iR]
 ¶ : tuka : kurms : sun : saR : hulan : ¶
 trutin : saR : flu : aigi : at : ub:¶:salum
 (B) satu : trikaR : iftiR : sin : bruþr ¶
 stin : o : biarki : stuþan : runum : þiR :
 (C) (k)(u)(r)(m)(s) (:) (t)(u)(k)(a) :
 kiku : (n)(i)(s)(t)(i)R

Æskil satti sten þansi aftiR Toka Gorms sun, seR hullan drottin.

SaR flo ægi / at Upsalum / sattu drængiar / aftiR sin broþur / sten a biarki / stuþan runum. / ÞeR Gorms Toka / gingu næstiR.

Æskil satte denne sten efter To-

Adam Wagner fortalte om skånske runestene på Dansk-Skaansk Forenings tur til Romeleås den 6. juli i år, her om Hellested III. Foto: Mads Kierkegaard.

ke Gormssøn, der var ham en huld herre.

Han flygtede ikke / ved Uppsala. / Satte drenge / efter deres broder / sten på høj / fast med runer. / De Gorms Toke / ginge nærmest.

At Toke Gormssøn »ikke flygtede« ved Uppsala skal forstås således, at han kæmpede til døden, men muligvis også sådan at der var *andre*, der valgte harens våben. Teksten leverer i øvrigt et eksempel på, at man kaldte sine krigere for »drenge«, og det ses også, at man var »brødre« i en sådan hird. De »drenge«, der satte stenen på bjer-

get, vel for at gøre den synlig, har selv været med i striden og får stolt nævnt, at de gik nærmest ved Toke.

Anden sten, der sidder i østmuren nord for den første, er rejst over en af Tokes hirdmænd:

: oskautr : ristþi : stin : þansi (:) ¶ (:)
 (i)ftiR : airu : brþur : sin : ian : ¶ : saR :
 uas : him:þiki : tuka : nu : ¶ : skal : sta-
 to : stin : o : biarki :

Asgotr resþi sten þansi aftiR Ærru, broþur sin. Æn saR was hængagi Toka. Nu skal standa sten a biarki.

Asgot rejste denne sten efter Ærre sin broder. Og han var Tokes hirdmand.

Nu skal stenen / stå på højen.

Atter ser man, at stenen er blevet sat på en høj og atter ender teksten i et vers i *fornyrðislag*: *Nu skal standa / sten a biargi*. Om Asgot selv var Tokes hirdmand vides ikke; det kommer jo an på, om han er Ærres kødelige broder eller hans broder i hirden. Men antages må det, at også Ærre er faldet ved Uppsala.

Tredje sten findes længere mod nord i østmuren. Som den første sten er denne rejst over Toke af en hirdmand:

: osbiurn : him:þaki : tuka : sati : stin ¶ : þasi : iftir : tuka : bruþur : sin :

Æsbiorn, hembægi Toka, satti sten þassi aftir Toka, broþur sin.

Esbern, Tokes hirdmand, satte denne sten efter Toke sin broder.

Dersuden findes nok en skånsk runesten, der nævner slaget ved Uppsala. Det er Sjørup-stenen, Lynids herred:

[+ sa]ksi : sati : st[in] : þasi : huftir : o[s]biurn : (s)in : fil(a)go ' ¶ (t)u-a[s] : sun :] ¶ saR : flu : aki : a[:] ub:sal(u) m : an : ua : maþ : an : u¶abn : a(f)þi '

Saxi satti sten þassi aftir Æsbiorn, sin felaga, To[ff]a/To[k]a sun. SaR flo ægi at Upsalum, æn wa maþ han waþn hafþi.

Saxe satte denne sten efter sin fælle Esbern, Tues/Tokes søn. Han flygtede ikke ved Uppsala, men kæmpede, så længe han havde våben.

Denne tekst har jo stærke ligheds-punkter med den på Hellested 1, og kampen, der henvises til, må vel være den samme. At de skånske faldne har kæmpet på samme side, er det mest sandsynlige. Om den nævnte Toke (der muligvis skal læses som Tue) er den samme som hirdherren nævnt på Hellested-stenene, er uvist. Runologen Erik Moltke regner ikke med det.

Vi står altså med fire skånske runesten, der samlet set beretter om flere faldne hirdmænd, vel alle i slaget ved Uppsala, som altså ikke har været ube-

tydeligt. Sagen er blot, at man ikke rigtig ved hvad det er for et slag. Stenene er fra omkring år 1000, og det kunne således være, at man skulle fæste lid til Knytlinga Saga, der beretter om et slag ved Uppsala på Harald Blåtands tid. Slaget stod på Fyrisvalle, altså samme sted som Rolf Krake i sin tid gæstede med sine kæmper. Sagaen beretter i Jens Peter Ægidius' oversættelse:

»I kong Harald Gormssøns dage var Styrbjörn den Stærke på krigstogt i Østerledet. Styrbjörn var søn af sveakongen Olaf, søn af Björn. Styrbjörn kom med sin hær til Danmark og havde held til at tage kong Harald til fange. Da giftede Harald sin datter Thyra med ham og drog selv til Svitjod sammen med Styrbjörn. Styrbjörn brændte alle sine skibe førend han gik op i landet. Men da kong Harald bliver klar over at Styrbjörn står uden skibe, så styrede han ud på Lågen (Mälaren) med sine skibe, og derfra bort og tilbage til Danmark. Styrbjörn kæmpede på Fyrissletten med sveakongen Erik Sejersæl, sin farbroder; dér faldt Styrbjörn og størstedelen af hans mandskab, men nogle flygtede. Det kalder sveerne forfølgelsen ved Fyris.«

Styrbjörn den Stærke blev tilsyneladende af Harald Blåtand gjort til høvding over jomsvikingerne i Jomsborg på Vendens kyst. Normalt har man ikke fæstnet megen lid til beretningerne om jomsvikingerne og slaget på Fyrisvalle ved Uppsala, men det nævnes dog alligevel i forskellige opslagsværker, og året sættes gerne til 983 eller 984. De fire skånske runesten lader til at kunne bekræfte sagaernes beretninger; der ville jo også være særlig grund til at fremhæve, at de danske stormænd ikke flygtede, hvis der, som Knytlinga Saga beretter, vitterlig var andre, der gjorde det, og hvis dette var noget, de svenske gjorde megen nar af!

Anvendte bøger

ACHEN, SVEN og SVEND CEDER-GREN BECH (red.): *Danmarks historiens hvornår skete det. Fra istiden til 1960 – år for år*. København 1966.

AMBRIUS, JONNY: *Skånes historia i årtal – från 550 till 1720*. Tyskland 1995.

MOLTKE, ERIK: *Runes and Their Origin. Denmark and Elsewhere*. Århus 1985.

NIELSEN, NIELS ÅGE: *Danske Runeindskrifter*. Viborg 1994.

RAMSKOU, THORKILD: *Normannertiden 600-1060*. I: JOHN DANSTRUP og HAL KOCH (red.): *Danmarks historie Bind 2*. København 1962.

WALLENSTEEN, IVAR: *Nordens historia i årtal. Från 793 till vår tid*. Ydsted 1995.

ÆGIDIUS, JENS PETER: (oversætter): *Knytlingesaga. Knud den Store, Knud den Hellige, deres Mand, deres Slagt*. København 1977.

Hellested I. Foto: M.K.

Bøger

Danske borge i Skåne

(Anders Ödman: *Borgar i Skåne*. Historiska Media 2002. 255 sider. www.historiskamedia.com)

I serien *Illustrerad historia* har dette Lundforlag udgivet en bog af Anders Ödman, som fortæller stor udbredelse både østen- og vestensunds.

I almindelighed forbinder man borge med de slotte og herregårde, som f.eks. Skåne er så rig på, men her handler det om middelalderens 40 skånske borge, som for de flestes vedkommende i dag ikke er andet end sammensunkne jordvolde. Ikke desto mindre ved vi, at herremandsklassen allerede i tidlig middelalder indrettede sig standsmæssigt og efter militært forsvarsmæssige principper med palisadeværker, volde og voldgrave. Klos op ad svenskegrænsen i det yderste Blekinge har vi for eksempel Brömsehus (der ikke er medtaget hos Ödman, eftersom det kun gælder Skånes borge). Selve Brömsebækken, der udgjorde en slags voldgrav for borgen i nordlig retning, udgjorde grænselinien mellem de to kongeriger.

Med præcise kortangivelser kan læseren finde frem til disse gamle borganlæg, samtidig med at forfatteren giver en grundig skildring af det enkelte anlæg. Hver borg er tegnet i en klar og tydelig streg som en rekonstruktion af fortidens borg. Det er gjort af Petter Lönegård.

I teksterne, som medfølger, får man både en fin beskrivelse af historien («I Danmark, och därmed Skåne, rådde inbördeskrig under 1100-talet första hälften...») og en arkæologisk-historisk beskrivelse af anlæggene, der således gør at bogen, der er lidt større end »lommeformat«, samtidig er en praktisk håndbog. På denne måde har

Anders Ödman præsteret en både videnskabeligt funderet og populær indføring i noget af det ældste dansk-skånske arkæologiske materiale, vi kender.

Bogen anbefales hermed med akklamation.

Stig Wormer

Forsvenskningens nationalpolitiske grundlag (Jonas Nordin: *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Östlings Bokförlag Symposion 2000. 528 sider.)

Fil. Dr. Jonas Nordin fra Stockholms Universitet har skrevet denne afhandling, hvori han beskæftiger sig med national bevidsthed og national identitet. Han tager udgangspunkt i de opfattelser af staten og nationen, som var fremherskende før nationalfølelsen og nationalstatstankegangen i dens 1800-tals form trængte frem. Begrebet nation definerer Nordin som en »gruppe mennesker, der adskiller sig fra andre ved fælles og særlige kulturelle værdier, hvori sproget er et nøglebegreb«.

I sine studier af den svenske statsdannelse udvikling fremhæver Nordin, at der ikke var tale om nogen svensk enhedsstat før den svenske ekspansionspolitik begyndte i 1600-tallet. De statslige autoriteters kontrol med de erobrede provinser (i Baltikum og Nordtyskland) byggede ikke på ensartede regler men var tværtimod af meget forskelligartet natur. Mest tydeligt viser Karl XI's enevældige styre sig i ønsket om at »inkorporere de omkringliggende områder i en enhedsstat«.

Til dette formål skabtes en statslig propaganda, som man ikke har set

tilsvarende i andre europæiske stater, et system som af andre er blevet kaldt »svensk kongeimperalisme«. Statsmagten brugte forskellig taktik over for de nyerehvervede danske og norske områder. Mens der blev indført svensk lov øjeblikkeligt i Jemtland, Herjedalen og Gotland tog det længere tid i Skåne, Halland og Blekinge. Dette skyldtes blandt andet tilstedeværelsen af *lokale magteliters indflydelse*, siger Nordin. (Her kan man tænke på Roskildefredens bestemmelser og på Malmørecessens garantier om lokalt selvstyre). Men fra begyndelsen hævdede den statslige propaganda, at de provinser (Skånelandene) Sverige havde erobret fra Danmark, faktisk var generobrede svenske områder, at Sveriges naturlige grænser nu var blevet genoprettet, at indbyggerne i de skånske lande havde tættere slægtskab med svenskerne end danskerne og at de nu var vendt tilbage til deres »rette fædreland«. For at fastholde disse påstande blev der ifølge Nordin »frembragt forskellige obskure og ofte forfalskede beretninger fra de kongelige historiografer side«.

Nordin nævner inddragelsen af jord (reduktion) til kronen som et led i statsmagtens styrkelse og *svækkelsen af de lokale magteliter*. Her kan man tænke på den dansk-skånske adels nedgang især efter Skånske Krig. Ved at afskedige de tysktalende præster, der oppe i Sverige var installeret af adelen, og erstatte dem med et svensktalende præsteskab, der var loyalt over for agten, dvs. kongen, sikrede man sig at de ordrer, som blev proklameret også nåede frem til bønderne. Denne politik var inspireret af den *vellykkede forsvenskning af Skånelandene*, ifølge Nordin, som påviser, at den svenske politik på visse tidspunkter klart fulgte »nationale retningslinjer«.

Ifølge denne svenske afhandling

ønskede kongen, at kun »infödde svenske män« skulle have politiske rettigheder f.eks. i form af adgang til Riksdagen eller som det hed »en svensk ånd havde brug for en svensk stemme«. Til dette formål var netop kirken en særdeles velegnet institution.

Nordins afhandling fortæller historien om den centraliserede svenske stat, hvor tydelige nationale, militære og økonomiske motiver ligger til grund for den førte politik. En politik som fik konsekvenser især for Danmark og for Skånelandene.

Stig Wormer

Middelalderens nationalbevidsthed

(Benedykt Zientara: *Frühzeit der europäischen Nationen. Die Entstehung von Nationalbewußtsein im nachkarolingischen Europa.* Fibre Verlag 1997. Münster. 447 sider.)

Den polske historiker Benedykt Zientara beskæftiger sig i dette sit hovedværk med nationernes fremkomst – ikke med udgangspunkt teori men i praktiske undersøgelser, særligt i Tyskland, Frankrig og Italien. Zientaras værk, der første gang udkom på polsk i 1985, to år efter hans død, må karakteriseres som et uundværligt bidrag til nationsforskningen i Vesteuropa med særligt henblik på de stater, der voksede frem efter folkevandringerne og dermed også på nogle ensartede udviklingstilfælde og heriblandt tilfælde, hvor statsdannelse ikke førte til nationsdannelse. Ved at kaste sig ud i undersøgelser af nationalbevidsthedens karakter, i stedet for lange teoretiske overvejelser om dens mulighed har Zientara vist forskningen vejen. Han nævner i indledningen til værket, at der på trods af mange fra historien velkendte eksempler på nationale og etniske modsætninger

stadig hersker tvivl om de europæiske nationers fremvækst og nationalbevidsthed, samt at mange videnskabsfolk fuldstændig benægter eksistensen af nationer i middelalderen og udelukkende er opmærksomme på den tids partikularisme.

Zientara betegner en nation som en gruppe af mennesker med fælles territorium, fælles sprog og et fædreland, der opfattes som et naturligt opholdssted. Hertil kommer en fælles historie samt gruppens formodede fælles afstamning. Endelig kan man tilføje fælles kultur, skikke, mentalitet og økonomisk fællesskab. Om sproget siger Zientara, at det kan erstattes af andre bindingsformer og nævner således det middelalderlige Holland eller den polske adelsrepublik som eksempler, hvor forskellige sprog ikke udelukkede en stærk nationsbevidsthed. Dog, siger Zientara, er flersprogede nationer mindre lykkede om sig selv. Zientara anvender ligeledes begrebet folk (Volk) som et lidt løsere begreb for lignende menneskelige fællesskaber.

Zientaras hovedbehandling er en detaljeret gennemgang og påvisning af Frankerrikets og Tysklands nationale opståen, men inden det behandler han stammebevidsthed som forgænger for nationalbevidsthed samt folkevandringerne; bl.a. vestgoterne i Spanien og den gryende spansk-gotiske nation (inden maurernes erobring).

I sidste kapitel samler Zientara trådene og definerer bl.a. forskellen mellem stamme- og nationalbevidsthed: Stammen mangler først og fremmest et tilhørsforhold til et fædreland. Stammen nærmer sig således en nation, når den får et forhold til et bestemt land, som betragtes som naturligt hjemsted: Fædrelandet. Zientara gør desuden rede for den middelalderlige nations karakter: Den formedes først og fremmest af statslige rammer. Hver stat frembragte en gruppe men-

nesker i hvis interesse statens bevaring var; hoffet, kirkelige og verdslige embedshavere samt hæren. Statens historie – en befolknings statsfællesskab over tid – styrkede naturligvis staten.

Zientara kommer her ind på det interessante faktum, at et nederlag og erindringen om det ofte slutter en nation stærkere sammen end en række sejre. Nederlagserindring muliggjorde opretholdelse af had til arvefjenden og forstærkelse af bevidstheden om forskelle mellem nationens traditionsbærere og naboerne.

Stat må dog ikke forveksles med nation og statsloyalitet ikke med nationalbevidsthed. Således må man også være opmærksom på, at ikke al statsloyalitet har med nationalbevidsthed at skaffe. Ved nationalbevidstheden eller -følelsen er staten kun den ydre organisation af det egentlige objekt for forbundethed og kærlighed; nemlig nationen. En nation opstår da, siger Zientara dog også, når et gennem staten præget samfund begynder at opfatte sig som et fællesskab med ens egenskaber, en fælles tradition og endelig et fælles fædreland.

Zientara har yderligere nogle vigtige iagttagelser. Han nævner, at man ofte kun søger efter nationalbevidsthed ved at finde udtryk for had til andre nationer, mens man hellere skulle undersøge indholdet af pronomet »vi« hos middelalderforfatterne. Som han ganske rigtigt gør opmærksom på, garanterer den refleksagtige brug af dette pronomet om et bestemt etnisk fællesskab, at forfatteren regner med, at i det mindste et bredere samfundslag vil forstå pronomet på sammen måde. Disse skribenter og deres ånds-fæller udgør det, Zientara som ovenfor kalder nationens traditionsbærere.

Med sine konkrete eksempler på nationalbevidsthed bliver identitetsspørgsmålet for Zientara ikke et enten-eller m.h.t. f.eks. »konge-

patriotisme« over for »nationalisme«. De to ting går hånd i hånd, hvor nationen er statens/rigets grundlag. Dog har Zientara sin skarpe skelnen mellem statsloyalitet og nationalbevidsthed til trods sine steder en underlig tvetydig holdning til statens rolle; det kan i hvert fald ikke både være sådan, at staten blot er organisationen af nationen, og at staten er

grundlaget for nationens opståen. Det sidste udsagn bygger måske mest på Zientaras hovedområde nemlig folkevandringsrigrerne og disses betydning for nye nationers opståen; den franske, tyske og delvis den spanske.

Hvorvidt staten opfattes som organisation af nationen eller som baggrund for dens opståen, må vel afgøres fra sag til sag. Naturligvis kan

det første godt være tilfældet, samtidig med at staten senere hen er med til at konsolidere nationen; eller det andet kan være tilfældet, samtidig med at nationen senere hen tager over som den egentlige genstand for forbundethed.

Adam Wagner

(Først bragt på hjemmesiden www.nomos-dk.dk)

Begivenheder

Foredragsaften om Skånes herregårde Søndag d. 28. august kl. 19:00 på Søllerød Museum

Historikeren Niels Peter Stilling holdt sidste år et meget vellykket foredrag for foreningens medlemmer på Søllerød Museum, hvor Stilling er museumsinspektør. Foredraget tog udgangspunkt i hans egen bog *Kulturmin-der i Skåne*, der blev anmeldt i *Dansk-Skånsk* nr. 4 2002. Han fortalte levende og indsigtfuldt om kirkerne, mens han viste lysbilleder. Også i år har Stilling indvilliget i at holde et foredrag for vore medlemmer, og i år er det herregårdene, det gælder.

Museet ligger på Søllerødvej 25 umiddelbart ved siden af kirken og kroen. Parkering i museets gård er ikke praktisk, så benyttelse af kirkens eller sognegårdens parkeringspladser tilrådes. Deltagelse er gratis, og man kan medtage familie, venner og bekendte i beskedent omfang, men det må naturligvis gå ud over ikke-medlemmer, hvis interessen kun giver plads til medlemmer. Deltagerantallet må af hensyn til lokalets størrelse begrænses til 25, så tilmelding så hurtigt som muligt tilrådes.

Foredraget varer ca. 2 timer med en pause på en halv snes minutter, hvorunder man uden beregning kan hente en øl eller sodavand. Tilmelding er nødvendig og bedes foretaget til undertegnede på tlf. 45811281/40891281

bedst mellem 08.00-09.00.

Ankomst i bil er nok nødvendigt. Evt. formidling af kørelighed vil blive forsøgt af undertegnede ved tilmelding.

Stillings forfatterskab er lige forøget med bogen *Danske herregårde og Amerika*, som han har skrevet sammen med Melinda Young Stuart omhandlerende maleren Ferdinand Richardts prægtige malerier af danske (herunder skånske) herregårde og amerikanske motiver. Pris 200 kr. Billederne udstilles 6. juni til 24. august på Gammel Estrup og 12. september til 16. november på Søllerød Museum

Jørgen Brandt

Bustur til Bjergehalvøen og Baasted

Husk turen!

SØNDAG D. 10. AUGUST 2003

Tilmelding kan endnu nås:

Tlf.: 45811281/40891281

Se turbeskrivelsen i *Dansk-Skånsk* nr. 2 s. 9-10.

Travetur på Sønderås Søndag d. 28. september

Mødested: Kl. 8:40 på Helsingør banegård (hjørnet ved Sundkroen) (HH.-færgen 09:00).

Hjemkomst: Samme sted ca. kl. 19:00 (?).

Pris: (Ved 4 personer i personbil) 100 kr. til færgen og automobiltransport.

Turledere: Flemming Andersen og Henning Bussenius-Larsen.

Vigtigt: Da gåturene til tider kan være over meget ujævnt terræn (rullesten, 100 m stigning m.m.) kan turen *ikke* tilrådes for deltagere som er dårligt gående. Dog vil gåturene foregå i rimelig langsomt tempo, så at alderen ikke burde være en hindring.

Turen afvikles i personbiler, så bilejere bedes tilkendegive, om de kan stille deres bil til rådighed. Evt. kan opsamling aftales på passende steder.

Man bedes selv medbringe madpakke og drikke til frokost, dog medbringer vi fælles kaffe med kage. I tilfælde af regnvej, må vi søge inden døre et sted og købe kaffe.

Da vi til tider på foreningens ture kommer til imponerende steder og storslået natur, har vi gjort os tanker

om, at man bogstavelig talt kunne »gå mere i dybden«. Tidligere har tidsbegrænsning, ujævne stier m.m. hindret, at vi kunne lave traveture. Sidste år nød turdeltagere udsigten på Kopperhatten over Skærelid, *men nu skal vi virkelig ned og gå i sprækkedalen.*

Første stop bliver **Bjørnekulle udsigtspunkter** på nordvestspidsen af Sønderås (Söderåsen). Stedet har igennem adskillige århundreder været anvendt som militært observationssted, først af danskerne og siden af svenskerne, fordi man kunne overvåge næsten hele Nordvestskåne. Man kan tydeligt se Hallandsås og Kullen. Ca. 300 m gåtur.

Turens hovedmål bliver vandringen i sprækkedalen **Skærelid**, som udgår fra parkeringspladsen ved dalens udmunding, hvor der er cafeteria og et naturmuseum. Dalen er ca. 90 m dyb, 300 m bred og 3 km lang. I bunden af dalen rinder Skærebækken, og siderne er fyldt med store stenblokke og bratte fjeldsider, der til tider er afbrudt af stenskred. Dalen har bøgeskov og et rigt dyreliv, bl.a. mus, insekter, fisk og fugle. Gåturen tager ca. 3 timer, og vi

går op over dalkanten til Kopperhatten.

Dernæst kører vi nogle få km mod sydøst til **Odinsøen** (Odensjön). Odinsø er beliggende i et dybt krater, der leder tanken hen imod en af Skånes ca. 50 fortidsvulkaner, men er formentlig en kæmpegyde efter en iselv fra istiden. Søen er ca. 40 meter dyb. Der er ca. 2 x 800 m på god sti.

Sidste planlagte stop bliver **Snuvehaller** (lige vest for Skånes højeste punkt på 210 m), som er en meget stejl klippeformation, der efter forvitring og erosion ser ud som om, at store stenblokke er stablet oven på hinanden. Formationen er blevet stående, mens alle de tilsvarende er braset sammen. Tæt på findes en lille klippehule, der kaldes Snuvestuen. Hvis tiden og kræfterne rækker til mere, tager vi videre til **Kløvehaller**, der minder om Skærelid. Hvis der blandt turdeltagere skulle være nogen, der er kyndige i geologi eller botanik, kan vi alle få større udbytte af turen.

Flemming Andersen

Tur til Lunds historiske Museum m.m. Søndag d. 19. oktober

Vor tur sidste år berammet til den 1. september blev jo desværre ikke til noget på grund af manglende tilmelding, men nu viser der sig en ny mulighed for en tur til Lund. Sammen med Helsingør Folkeuniversitet og Helsingør Seniorer forberedes der en ny tur, der allerede er fastsat til afholdelse søndag den 19. oktober, medens den nærmere planlægning desværre endnu er i sin vorden.

Så meget ligger dog fast, at historikeren **Sten Skansjö** vil holde et foredrag om Skånes ældste historie med hovedvægten lagt på det 14. århundre-

de, medens museumschef **Campus Cinthio** vil vise os sit museum, Lunds Historiske Museum, og placere dets betydning i nutiden i forbindelse med Region Skåne.

Inde i billedet er også et besøg i **domkirken**, der lige under deltagelse af dronning Margrethe og dronning Silvia har fejret sin 900-års fødselsdag.

Da turens nærmere struktur som sagt knapt er fastlagt og det næste nummer af nærværende tidsskrift først er »på gaden« knapt 14 dage efter, at turen har fundet sted, beder vi alle interesserede i at melde sig til forman-

den, skriftligt eller telefonisk (se s. 2), der så når tiden er inde vil formidle alle nøjagtige data til dem, der har meldt sig som interesserede. Så meget i den praktiske struktur af turen ligger dog fast: Et hold tager med Helsingør som samlingspunkt over med færgen til Helsingborg og videre til Lund med toget, medens et andet hold mødes på Københavns Hovedbanegård og tager med toget over broen og videre til Lund. Interesserede fra omegnen af Helsingør vil naturligvis kunne tilslutte sig det hold, der samles i Helsingør.

Jørgen Brandt

skånsk - dansk